

Strukturalno-interakcijske odrednice domoljublja u hrvatskom društvu: povezanost pozitivne i/ili negativne slike domoljublja i povjerenja u institucije

Erik Brezovec*

ebrezovec@hrstud.hr

<https://orcid.org/0000-0002-6545-632X>

Josip Ježovita**

josip.jezovita@unicath.hr

<https://orcid.org/0000-0003-0165-798X>

Ivan Perkov***

iperkov@hrstud.hr

<https://orcid.org/0000-0002-4961-7007>

<https://doi.org/10.31192/np.21.3.7>

UDK: 323.21

172.15

3.07:316.613.42

Izvorni znanstveni rad /

Original scientific paper

Primljeno: 14. studenog 2022.

Prihvaćeno: 15. srpnja 2023.

Domoljublje je pojam koji ne karakterizira terminološko već živopisno određenje. To znači da se u razmatranju pojma domoljublje ne valja zadovoljiti definicijom već načinima na koje ljudi percipiraju domoljublje u okvirima svakodnevnog života. U hrvatskom je društvu domoljublje česta tema u javnom prostoru i stoga ovaj rad analizira veze između povjerenja u različite skupine institucija i percepcije domoljublja. Razlog proučavanja odnosa opisane veze može se pronaći u teorijskom razmatranju domoljublja kao specifičnog za interakcijsku sferu, a koja je pod utjecajem strukturalnih silnica društva pa se i sama percepcija domoljublja reflektira kroz odnos pojedinaca prema pojedinim institucijama. Podaci su dobiveni pomoću metode anketnog istraživanja na neprobabilističkom uzorku, a sama analiza je napravljena faktorskom analizom i strukturalnim modeliranjem. Pomoću faktorske analize su dobivene dvije dimenzije za percepciju domoljublja, a koje su nazvane »pozitivna percepcija« i »negativna percepcija domoljublja«; te dvije dimenzije za povjerenje u institucije, a koje su na temelju vrsta institucija nazvane »institucije visokog povjerenja« i »institucije niskog povjerenja«. Zadnje dvije dimenzije su se u strukturalnom modeliranju

* Doc. dr. sc. Erik Brezovec, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Odsjek za sociologiju, Borongajska 83d, HR-10000 Zagreb.

** Doc. dr. sc. Josip Ježovita, Hrvatsko katoličko sveučilište, Odjel za sociologiju, Ilica 242, HR-10000 Zagreb.

*** Doc. dr. sc. Ivan Perkov, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Odsjek za sociologiju, Borongajska 83d, HR-10000 Zagreb.

promatralne kao egzogeni konstrukti, te se pokazalo da dimenzija »institucije visokog povjerenja« može poslužiti kao dobar prediktor za dimenziju »pozitivna percepcija« domoljublja (standardizirani koeficijent = 0,75), dok je za ostale promatrane odnose između dimenzija pronađena relativno slabija mogućnost predikcije (između -0,27 i -0,06). Također, pokazalo se da su prethodno opisani odnosi ostali konzistentni i nakon uvođenja u model kontrolnih varijabli spol, dob i obrazovanje.

Ključne riječi: domoljublje, institucije, interakcija, povjerenje, struktura.

Uvod

Kada se govori o domoljublju važno je naglasiti kontekst u kojemu se o ovom fenomenu priča. Razlog je u interakcijskoj sferi. Naime, značenje pojma uvelike je ovisno o situaciji u kojoj se fenomen spominje. U tom smislu, domoljublje u Republici Hrvatskoj, iako individualno percipirano, ne možemo objasniti samo individualnim varijacijama značenja (bilo da je riječ o pozitivnim ili pak negativnim percepcijama domoljublja. Te percepcije proizlaze i iz kontekstualnih određenja domoljublja kao fenomena – kontekst pak koji se ostvaruje kroz različite interakcije i relacije kako strukturalnih, tako i interakcijskih čimbenika. Drugim riječima, interpretacija domoljublja kod pojedinaca opterećena je iskustvima njihove svakodnevice koja se prezentira kroz akciju i kroz strukturalne elemente društva. Domoljublje se najčešće spominje u dnevno-političkoj sferi. Upravo je zato pitanje percepcije domoljublja od strane pojedinaca prvenstveno sociološki problem koji treba objasniti otkrivajući društvene mehanizme stvaranja pozitivnih ili negativnih značenja koja se domoljublju pripisuju. To dakako, nije jednostavan posao te zahtijeva stvaranje složenog epistemološkog, teorijskog i empirijskog sustava.

Na epistemološkoj razini valja odrediti načine dolaska do spoznaje o društvenim mehanizmima stvaranja značenja domoljublja. Na teorijskoj razini valja razmotriti neke pravilnosti stvaranja slike domoljublja s obzirom na karakteristike i međuodnos strukturalne i individualne (akcijske) sfere djelovanja. S metodološke je pak strane, potrebno razviti adekvatnu strategiju za obuhvaćanje onoga što je epistemološki i teorijski naznačeno. Drugim riječima, metodologija nam u ovom kontekstu mora pomoći dokazati, odbaciti ili pak modificirati teorijske postavke o društvenoj konstrukciji domoljublja. Stoga je ovaj rad početna točka složenijeg pristupa fenomenu sveprisutnom u hrvatskom društvu, fenomenu o kojem ne znamo mnogo, a to ostavlja velik prostor za definiranje. Budući da je zdravorazumsko znanje skup narodnih mudrosti,

ali i narodnih besmislica¹ na sociologiji je da taj fenomen razmotri na znanstveno strukturiran način.

Fenomen domoljublja poseban je po tome što zaokuplja svakodnevicu, ali i strukturalne elemente hrvatskoga društva. Stoga domoljublje možemo okarakterizirati kao svojevrsni društveni problem koji se podrazumijeva, ali se ne razumijeva. Govoreći o neistraženosti hrvatskog društva, Županov je koristio paralelu s geografskim kartama referirajući se na bijele mrlje Antartike ispod kojih je skriven reljef koji je još neistražen ili je pak istražen u vrlo malom opsegu.² Može se reći da je sociološka karta hrvatskoga društva također prošarana *bijelim mrljama* koje označavaju spoznaju da društveni problemi i fenomeni postoje, ali socioloških studija o njima nema ili ih je vrlo malo.³ Tako i slučaj domoljublja možemo uvrstiti u spomenute *bijele mrlje* na sociološkoj karti hrvatskoga društva. Uz uvrštavanje ovog fenomena u okvire onog što je još uvijek relativno nejasno i neistraženo, potrebno je naglasiti i visoku razinu afektivnosti povezanu s konceptom domoljublja. Nejasnoća i afektivnost pojma rađaju ideološko i vrijednosno opterećenje fenomena.

Ono što je u tom smislu problematično jest i to da se vrijednosni temelji prenose neznanstveno – filozofska promišljanja. Tako, u nekim znanstvenim radovima uočavamo sljedeće naslove: Vjekoslav Ivanišević javni djelatnik i hrvatski domoljub;⁴ Mirek – plemenit čovjek i častan hrvatski domoljub;⁵ Vjekoslav Balin, hrvatski domoljub i mučenik;⁶ Juraj Matija Šporer, znameniti liječnik i domoljub...⁷ Autori ovoga rada nemaju ambiciju propitivanja ili donošenja kriterija za ocjenjivanje nekog kao domoljuba već pokušavaju odgovoriti na pitanje zašto se domoljublje razmatra prvenstveno u pozitivnom/negativnom smislu u okvirima hrvatskoga društvenoga konteksta.

No budući da je sam fenomen široko shvaćen i vezan uz mnogo drugih fenomena, u ovom radu se započelo od specifičnog istraživanja odnosa povjerenja u neke institucije i percepcije domoljublja.

¹ Usp. Josip ŽUPANOV, Sociologija na raskršću, *Revija za sociologiju*, 15 (1985) 1-2, 53-65, 61.

² Usp. Josip ŽUPANOV, Predgovor knjizi Mladi uoči trećeg milenija, u: Vlasta ILIŠIN, Radin FURIO (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2002, 9-12, 9.

³ Usp. Dražen LALIĆ, Marko MUSTAPIĆ, Istraživanja društvenih problema: bijele mrlje na sociološkoj mapi Hrvatske, *Revija za sociologiju*, 38 (2007) 3-4, 133-149, 133.

⁴ Usp. Zdravko MUŽINIĆ, Vjekoslav Ivanišević javni djelatnik i hrvatski domoljub, *Kulturna baština*, 30 (1999) 1, 363-367, 363.

⁵ Usp. Mate LJUBIČIĆ, Mirek – plemenit čovjek i častan hrvatski domoljub, *National Security and the Future*, 22 (2021) 3, 15-18, 15.

⁶ Usp. Anđelko MIJATOVIĆ, Vjekoslav Balin, hrvatski domoljub i mučenik, *Senjski zbornik*, 41 (2014) 1, 411-426, 411.

⁷ Usp. Hrvoje CVITANOVIĆ i dr., Juraj Matija Šporer, znameniti liječnik i domoljub, *Medicina Fluminensis*, 53 (2017) 2, 198-203, 198.

1. Teorijske postavke rada i dosadašnja istraživanja fenomena domoljublja

U značenjskom smislu domoljublje je pojam koji označava ljubav prema domovini.⁸ Međutim, on je toliko podložan ideološkom uvjerenju pa ga je ponekad teško razmotriti lišenog vrijednosne ocjene (bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smjeru).

Prije svega, domoljublje okarakterizirano kao pozitivno proizlazi iz pokušaja razumijevanja djelovanja neke ličnosti kao altruistične, tj. one koja je društvenu dobrobit, ili čak i uže/šire (ovisno o pogledu), dobrobit nacije postavila iznad sebe same. Na taj način na pojam domoljublja gleda i Michels⁹ koji ga u najpreciznijem smislu definira kao *Kulturpatriotismus* ili kulturalni patriotizam koji jedini sadrži etičku dimenziju – odnosno koji je orijentiran uzdizanju kolektivnog morala kako politički tako i duhovno te intelektualno.¹⁰ Već je i kod Michelsa vidljiva važnost orijentacije vlastita djelovanja na kolektiv da bi netko mogao biti domoljub. Dakle, domoljublje kao ljubav prema domovini u de-apstrahiranom smislu označava privrženost zajednici i njenim idealima. No, ako je tako, zašto se uopće spominju negativne konotacije tog pojma? Negativne konotacije domoljublja često su posljedica povezivanja domoljublja i nacionalizma.¹¹ Treba pritom reći da veza nacionalizma i domoljublja, iako je u nekim slučajevima vrlo uska, ne podrazumijeva istoznačnost ovih pojmova, tj. ne podrazumijeva to da se domoljublje može svesti na nacionalizam ili pak nacionalizam na domoljublje.

To naglašava Viroli definirajući domoljublje kao ideologiju koja podupire ljubav prema općem dobru, a nacionalizam kao ideologiju koja podupire homogenost i posebnost nacije.¹² Tu vezu prema naciji ističu drugi autori. Hroch tako navodi da je domoljublje (engl. *patriotism*) akcija usmjerena prema koristi nacije, a producirana je kao kulturalna, komunalna vrijednost.¹³ Dakle, pojam domoljublja često se pristupa negativno zbog njegove (postojeće ili nepostojeće) veze s pojmom nacionalizma koji omogućuje diskriminaciju. Stoga autori često pokušavaju razdvojiti ili pronaći razlike između tih fenomena. Kroz te se razlike mogu detektirati osnove za sociološko pristupanje domoljublju. Naj-

⁸ Usp. Hrvatski jezični portal, *Domoljublje*, <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (19.10.2022).

⁹ Usp. Robert MICHELS, *Patriotismus und Ethik*, Leipzig, Felix Dietrich, 1906, 26.

¹⁰ Usp. Duncan KELLY, From moralism to modernism, *History of European Ideas*, 29 (2003) 3, 339-363, 341.

¹¹ Usp. Rogers BRUBAKER, In the Name of the Nation. Reflections on Nationalism and Patriotism, *Citizenship Studies*, 8 (2004) 2, 115-127, 120.

¹² Usp. Maurizio VIROLI, *For the Love of Country. An Essay on Patriotism and Nationalism*, Oxford, Clarendon Press, 1995, 164.

¹³ Usp. Miroslav HROCH, The Nation as the Cradle of Nationalism and Patriotism, *Nations and Nationalism*, 26 (2019) 1, 5-21, 8.

češća razlika koja se u literaturi navodi jest ta da domoljublje podrazumijeva pozitivan osjećaj ponosa i pripadnosti nekoj naciji, dok je nacionalizam iskaz superiornosti vlastite nad drugim nacijama. Drugim riječima, dok domoljublje podrazumijeva pozitivan osjećaj pripadnosti, nacionalizam se temelji na ekskluziji i naglašavanju vlastite superiornosti.¹⁴ Dakle, na domoljublje se u sklopu društva može gledati kao na svojevrsnu kolektivnu vrijednost, kao etički ideal kojem valja težiti. No taj etički ideal uvelike je određen kontekstom svakodnevice. Taj je kontekst određen odnosima među pojedincima, ali i odnosima pojedinaca sa strukturalnim elementima društvenog života – institucijama. Iako pojedinci u interakciji stvaraju kulturu, ona je također pod utjecajem i društvenih institucija koje možemo gledati kao svojevrsan faktor stabilnosti. Kolektivni elementi, poput različitih institucija, omogućavaju, ali i ograničavaju djelovanje.¹⁵ Isto tako, putem različitih institucija ostvarujemo značenje svakodnevice, kulture pa tako i domoljublja. No to ne znači da su institucije neovisni akteri u definiranju stvarnosti. One ovise o razini povjerenja pojedinaca u te institucije. U tom smislu, u našem radu se razmatra veza povjerenja i domoljublja budući da je povjerenje rezultat usvojenog stava spram kolektivnih sustava utemeljenog na iskustvu. Povjerenje je naime jedan od preduvjeta ostvarenja društvene kohezije.¹⁶ Ono ovisi o stupnju neznanja pojedinca, ali i o mogućnostima koje pojedinac ima da se u svojem neznanju ne osjeća ugroženo. U društvima kompleksnih sustava sveobuhvatno znanje nije realno očekivanje, pa je nužno imati povjerenja u nekoga ili nešto da bismo mogli funkcionirati u zadanim okvirima.¹⁷ Stoga u suvremenim društvima institucije postaju tražiteljice povjerenja pojedinaca. One moraju osigurati preduvjete sigurnijeg pojedinačnog odnosa spram svijeta. One nam time pružaju uvjete za konstrukciju društvene solidarnosti i morala – kategorija koje su važne i za domoljublje.

Stoga možemo postaviti sljedeće pitanje – koliko i kako visoko ili pak nisko povjerenje može sudjelovati u individualnoj konstrukciji fenomena domoljublja kao nečega što ima pozitivna ili pak negativna značenja? Da bismo proveli analizu odgovora na spomenuto pitanje, institucije smo podijelili na temelju dosadašnjih istraživanja fenomena povjerenja u hrvatskom društvu. Odvojene su institucije koje uživaju relativno visoko povjerenje i institucije u koje hrvatski građani imaju relativno nisko povjerenje. U institucije koje uživaju visoko

¹⁴ Usp. Renata FRANC, Ines IVIČIĆ, Vlado ŠAKIĆ, Oblici domoljublja i izraženost hrvatskog nacionalnog identiteta, *Društvena istraživanja*, 18 (2009) 3, 393-415, 394.

¹⁵ Usp. Anthony GIDDENS, *The Constitution of Society*, Berkley, University of California Press, 1986, 162-163.

¹⁶ Usp. Georgi DRAGOLOV i dr., *Social Cohesion in the Western World. What Holds Societies Together. Insights from the Social Cohesion Radar*, Cham, Springer International Publishing, 2016, 6.

¹⁷ Usp. Guido MÖLLERING, The Nature of Trust. From Georg Simmel to a Theory of Expectation, Interpretation and Suspension, *Sociology*, 35 (2001) 2, 403-420, 406.

povjerenje pripadaju: Crkva, policija, vojska i obrazovni sustav,¹⁸ a u institucije niskog povjerenja pripadaju: Hrvatski sabor, Vlada Republike Hrvatske, pravni sustav te političke stranke. Pri tom je važno istaknuti da se u razdoblju od 20 godina dogodila regresija povjerenja u neke institucije koje pripadaju »institucije visokog povjerenja«. Takav primjer imamo s Crkvom u koju je povjerenje palo sa 64 % u 1999. godini na 38 % u 2018. godini.¹⁹ No čak i u ovom padu povjerenja, Crkva ostaje institucija koja, uz neke druge, uživa najviše razine povjerenja.

Što se pak tiče konceptualizacije pojma domoljublja valjalo je razmotriti dosadašnje pristupe ovoj temi. Iako smo u uvodu spomenuli neke tekstove koji domoljublju pristupaju uvelike emotivno (stoga i manje znanstveno), valja također spomenuti da u okvirima hrvatske znanosti postoje istraživanja i radovi koji se vežu uz objektivno, empirijsko, znanstveno obuhvaćanje fenomena domoljublja. Neki od tih radova u svojim razmatranjima domoljublje povezuju s odnosom građana spram EU.²⁰ Ističu svojevrsnu narav nacionalnog ponosa u Republici Hrvatskoj koji se više veže uz osjećaje pripadnosti (patriotizam) i odanosti naciji negoli na ponosu spram postignuća vlastite zemlje.²¹ Tako se može ustvrditi da je domoljublje (patriotizam) vezano uz konstrukt nacionalnog identiteta. »Osjećaj domoljublja« se veže uz osjećaj pripadnosti nekoj naciji.²² Budući da je upravo osjećaj pripadnosti ili pak privrženosti važan oblik identifikacije s nekom društvenom grupom,²³ a domoljublje se uglavnom određuje pripadnošću naciji, taj osjećaj možemo smatrati dijelom nacionalnog identiteta. Taj se pak nacionalni identitet može ostvariti u obliku inkluzivnog (prihvatanje i zaštita etničkih različitosti) ili ekskluzivnog nacionalnog identiteta (inzistiranje na jedinstvu nacije, rezerviranost spram miješanja kultura i etnija).²⁴ U Republici Hrvatskoj nacionalna identifikacija je vrlo izražena²⁵ pa potreba za proučavanjem fenomena domoljublja postaje važno društveno pitanje. Nacionalna identifikacija o pitanju domoljublja u dosadašnjim istraživa-

¹⁸ Usp. Stjepan BALOBAN, Ivan RIMAC, Povjerenje u institucije u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, 68 (1998) 4, 663-672, 666.

¹⁹ Usp. Stjepan BALOBAN, Povjerenje, odnosno nepovjerenje u Crkvu, *Bogoslovska smotra*, 89 (2019) 1, 9-14, 14.

²⁰ Primjerice, Željka KAMENOV, Margareta JELIĆ, Aleksandra HUIĆ, Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada, *Društvena istraživanja*, 15 (2006) 4-5, 867-890, 867.

²¹ Usp. Vesna LAMZA POSAVEC, Ivana Ferić, Stanko RIHTAR, Nacionalni ponos i otvorenost prema europskim integracijama, *Društvena istraživanja*, 15 (2006) 1-2, 141-153, 144.

²² Usp. Ivan Landripet, *Struktura temeljnih odrednica odnosa hrvatskih građana prema članstvu Republike Hrvatske u Europskoj uniji*, disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012, 92.

²³ Usp. Despina M. ROTH, Evanthia LYONS, Xenia CHRYSOCHOOU, National Attachment and Patriotism in a European Nation. A British Study. *Political Psychology*, 26 (2005) 1, 135-155, 137.

²⁴ Usp. Landripet, *Struktura temeljnih odrednica...*, 119-120.

²⁵ Usp. Franc, Ivčić, Šakić, *Oblici domoljublja...*, 401-402.

njima uglavnom se orijentirala na konstrukte nekritičkog (slijepog) i kritičkog (konstruktivnog) domoljublja (može se uočiti uska veza s inkluzivnim i ekskluzivnim nacionalnim identitetom). U istraživanju dimenzionalnosti domoljublja (kritičko/nekritičko), postoji korelacija nekritičkog domoljublja s političkim stavovima ispitanika, religioznošću te važnošću kolektivnih sastavnica vlastitog identiteta, a za kritičko domoljublje utvrđena je korelacija samo za važnost socijalnog i osobnog identiteta za pojam o sebi, ratna stradanja te izraženost nacionalnog identiteta.²⁶ Sličan pristup temeljen na odnosu kritičko (konstruktivno)/nekritičko domoljublje imali su Tomašić Humer i suradnici. Ono što je bitno jest da je temeljna razlika između slijepog i konstruktivnog domoljublja upravo pojedinačni stav prema kritici i promišljanju nacionalne identifikacije.²⁷ U istraživanju odnosa etničkog identiteta srednjoškolaca i domoljublja bila je riječ o različitim etničkim pripadnostima, pa je bila vidljiva visoka razina identifikacije s vlastitom grupom, a ta je veza izraženija u mlađoj dobi, što se moglo uočiti i u pitanju slijepog domoljublja, jer su stariji učenici iskazivali višu razinu konstruktivnog domoljublja.²⁸

Pri pristupanju domoljublju prvenstveno se koristi spomenuta distinkcija kritičkog i nekritičkog domoljublja. No i sama teorijska pozadina pretpostavlja da domoljublje ima neki stupanj tolerancije spram drukčijeg.²⁹ U tom smislu, etiološki, pojam domoljublja pretpostavlja višu razinu kritičnosti. Adorno i njegovi suradnici u istraživanju *autoritarne ličnosti* upozoravaju da se domoljublje takvih osoba odnosi na slijepu predanost idealima nacije – što nazivaju pseudo-domoljubljem.³⁰ Ono što bi se moglo približiti pravom domoljublju navedeno je u teorijskom dijelu kao *kulturpatriotismus* kojem je cilj moralno uzdizanje kolektiva, ali ne na štetu onog drugog. U ovom se istraživanju nije propitivala vrsta domoljublja, je li ono kritičko ili nekritičko već se razmatrala percepcija domoljublja kod hrvatskih građana uopće. Ta percepcija istraživala se evaluacijom stupnja povezivanja domoljublja uz pozitivne ili negativne konotacije i osjećaje.

Za razliku od dosadašnjih istraživanja domoljublja, ovdje se razmatra društvena pojavnost domoljublja. Ne koje razine i tipovi domoljublja prevladavaju već što građani misle o domoljublju u generalnom smislu – je li taj pojam vezan uz pozitivne ili negativne konotacije te kako su pozitivne i negativne konotacije vezane uz povjerenje u pojedine institucije.

²⁶ Usp. isto, 405-411.

²⁷ Usp. Jasmina TOMAŠIĆ HUMER, Dinka ČORKALO BIRUŠKI, Tea PAVIN IVANEC, Etnički identitet i patriotizam kod adolescenata. Uloga dobi, grupnoga statusa i socijalnoga konteksta, *Društvena istraživanja*, 30 (2021) 4, 763-783, 764.

²⁸ Usp. isto, 773.

²⁹ Usp. Thomas BLANK, Peter SCHMIT, National Identity in a United Germany. Nationalism or Patriotism? An Empirical Test With Representative Data, *Political Psychology*, 24 (2003) 2, 289-312, 293.

³⁰ Usp. Theodor ADORNO i dr., *The Authoritarian Personality*, New York, The Northon Library, 107.

2. Cilj istraživanja i glavna istraživačka pitanja

Osnovni je cilj ovoga rada bilo istražiti međuodnos povjerenja u institucije i percepcije domoljublja u okvirima hrvatskoga društva. Specifični ciljevi su istražiti odnose između čestica u pitanjima o: (1) »percepciji domoljublja« i (2) »povjerenju u institucije«, te ustanoviti dimenzionalnost tih čestica; (3) testirati smjer, intenzitet i značajnost parametara koji opisuju vezu između latentnih dimenzija povjerenja u institucije i percepcije domoljublja, pritom kontrolirajući efekt socio-demografskih varijabli – spola, dobi i razine obrazovanja. Stoga osnovno istraživačko pitanje ovoga rada jest: Kakav je intenzitet i smjer odnosa između latentnih dimenzija povjerenja u institucije i percepcije domoljublja uz kontrolu doprinosa socio-demografskih obilježja sudionika, tj. spola, dobi i razine obrazovanja?

3. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno putem *online* platforme *Google forms* u razdoblju od veljače do ožujka 2022. godine. Uzorak je bio neprobabilistički, tj. korišten je uzorak dobrovoljaca i pritom je u istraživanje uključeno 476 ispitanika iz opće populacije Republike Hrvatske. Od ukupnog uzorka, 33,6 % su bili muškarci, a 66,4 % žene. Prosječna starost sudionika iznosila je 36,3 godine, uz vrijednost standardne devijacije 12,1; dok medijal dobi iznosi 35,5. Također, u istraživanju su uglavnom sudjelovali visokoobrazovani s udjelom od 64,5 %, dok je razinu srednje škole imalo 35,1 % sudionika, a svega 0,4 % njih samo osnovnu školu. Ipak, u analize su uključeni podaci samo onih koji su odgovorili na sva pitanja relevantna za ovo istraživanje, stoga je konačan uzorak uključivao 228 sudionika, od kojih su 36,7 % bili muškarci, a 63,3 % žene. Njih 59,4 % su bili visokoobrazovani, 40,2 % s razinom srednje škole i svega 0,4 % s primarnom razinom obrazovanja. Na kraju, prosječna starost uključenih sudionika iznosila je 34,6 godina (S. D. = 11,9), dok je medijan dobi iznosio 33 godine.

U istraživanju je korištena metoda ankete, uz vlastiti anketni upitnik s 15 pitanja, tj. s 55 varijabli. Za potrebe ovog rada iskorišteni su odgovori sudionika na pet pitanja, prvo vezano uz percepciju domoljublja, drugo vezano uz povjerenje u institucije te tri pitanja o socio-demografskim obilježjima sudionika: spol, dob i obrazovanje. Za mjerenje percepcije domoljublja sudionicima je ponudeno 11 pojmova ili formulacija (dalje u tekstu: čestice) za koje ih se pitalo povezuju li ih oni s pojmom »domoljublje«: ljubav prema domovini; briga za druge ljude; pripadnost hrvatskom narodu; dužnost prema domovini; ponos; sreća; sram; korupcija; lažnost; tuga i ljutnja. Sudionici su mogli zaokružiti neki od sljedećih stupnjeva: (1) uopće ne vežem; (2) ne vežem pretjerano; (3) vežem u malo mjeri; (4) poprilično vežem; (5) u potpunosti vežem; i (6) ne mogu pro-

cijeniti. U reduciranom uzorku odgovor »ne mogu procijeniti« nije prisutan. Upitnik je osmislio autor na temelju opisane teorijske podloge o pojmu »domoljublje«.

Pitanjem o povjerenju u institucije obuhvaćeno je 13 društvenih institucija: Katolička crkva; vojska; obrazovni sustav; mediji; policija; Hrvatski sabor; civilne udruge; socijalna služba; zdravstveni sustav; pravni sustav; političke stranke; Vlada Republike Hrvatske; Europska unija. Sudionici su mogli zaokružiti jedan od sljedećih odgovora: (1) uopće ne; (2) ne previše; (3) djelomično; (4) potpuno; (5) ne znam. Ovo pitanje je preuzeto iz istraživanja *European Value Study*, iz njihova anketnog upitnika za 2017. godinu³¹ i prilagođeno za ovo istraživanje. Naime, umjesto formulacija kao što su »veoma veliko« i »nikakvo« za opis stupnjeva povjerenja u institucije u EVS upitniku, korištene su formulacije »uopće ne« i »potpuno« radi njihove ujednačenosti s drugim ponuđenim odgovorima u našem upitniku. Također, potrebno je naglasiti da u reduciranom uzorku odgovor »ne znam« nije prisutan. Na kraju, što se tiče socio-demografskih pitanja, spol je ispitan kroz dihotomnu varijablu, dob kroz pitanje otvorenog tipa, dok je obrazovanje bilo podijeljeno na 9 razina, od nezavršene osnovne škole, do magisterija i/ili doktorata. Za potrebe analize, sve tri socio-demografske varijable rekodirane su u binarne varijable radi interpretativne usklađenosti. Odgovori za dob su kodirani u dvije kategorije, a medijalna vrijednost rezultata (32,5) je bila referentna granica. Također, varijabla obrazovanja je rekodirana u dvije kategorije: sekundarna ili niža razina i tercijarna razina.

Statistička analiza provedena je korištenjem osnovnih deskriptivnih pokazatelja za opis i prikaz distribucije dobivenih odgovora. A za otkrivanje i potvrđivanje latentnih dimenzija »percepcije domoljublja« i »povjerenja u institucije« uzete su eksploratorna i konfirmatorna faktorska analiza. Za dodatnu provjeru interne konzistencije dobivenih latentnih dimenzija upotrijebljen je *Cronbachov alfa* koeficijent.

Odnosi između dobivenih latentnih dimenzija analizirani su pomoću multivarijatne metode strukturalnog modeliranja, a u model su uključene i socio-demografske kontrolne varijable. Svi rezultati prikazani su u tekstu, tablično ili pomoću površinskih grafikona. Analize su provedene statističkim programom *SPSS* (v21) i dodatkom programa *Amos*.

³¹ Usp. EUROPEAN VALUE STUDY, *EVS 2017*, <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/survey-2017/full-release-evs2017/> (15.07.2023).

4. Rezultati istraživanja

4.1. Latentne dimenzije »percepcije domoljublja«

Sudionike u istraživanju se pitalo što vezuju uz pojam »domoljublje« i pritom im je ponuđeno jedanaest čestica navedenih u tablici 1. Prosječne vrijednosti odgovora su veće za pozitivno tonirane čestice (prvih šest), nego za prosječne vrijednosti odgovora na negativno tonirane čestice (zadnjih pet). Ti rezultati upućuju na potencijalnu dihotomiju u percipiranju pojma »domoljublje«, ako se uzme u obzir da se manje prosječne vrijednosti kreću prema lijevoj strani ljestvice (uopće ne vežem ... neku česticu uz pojam domoljublje), dok se veće vrijednosti kreću prema desnoj strani ljestvice (u potpunosti vežem). Također, potrebno je naglasiti da u promatranim česticama nije zabilježen niti jedan odgovor »ne mogu procijeniti«, nego su se svi odgovori bili između prvog i petog stupnja. Korelacijske veze između promatranih čestica prikazane su naknadno u dijelu rada u kojem je predstavljen strukturalni model, a ovdje slijedi opis rezultata provedene eksploratorne faktorske analize da bi se istražila njihova dimenzionalnost.

Tablica 1. Deskriptivna statistika o percepciji domoljublja u odnosu na navedene čestice (N = 228)

Čestice	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Medijan
Ljubav prema domovini	3,8	1,3	4
Briga za druge ljude	3,7	1,4	4
Pripadnost hrvatskom narodu	3,7	1,4	4
Dužnost prema domovini	3,3	1,5	3
Ponos	3,6	1,5	4
Sreća	3,2	1,5	3
Sram	2,5	1,4	2
Korupcija	3	1,7	3
Lažnost	2,7	1,6	2
Tuga	2,6	1,4	2
Ljuttnja	2,7	1,5	2

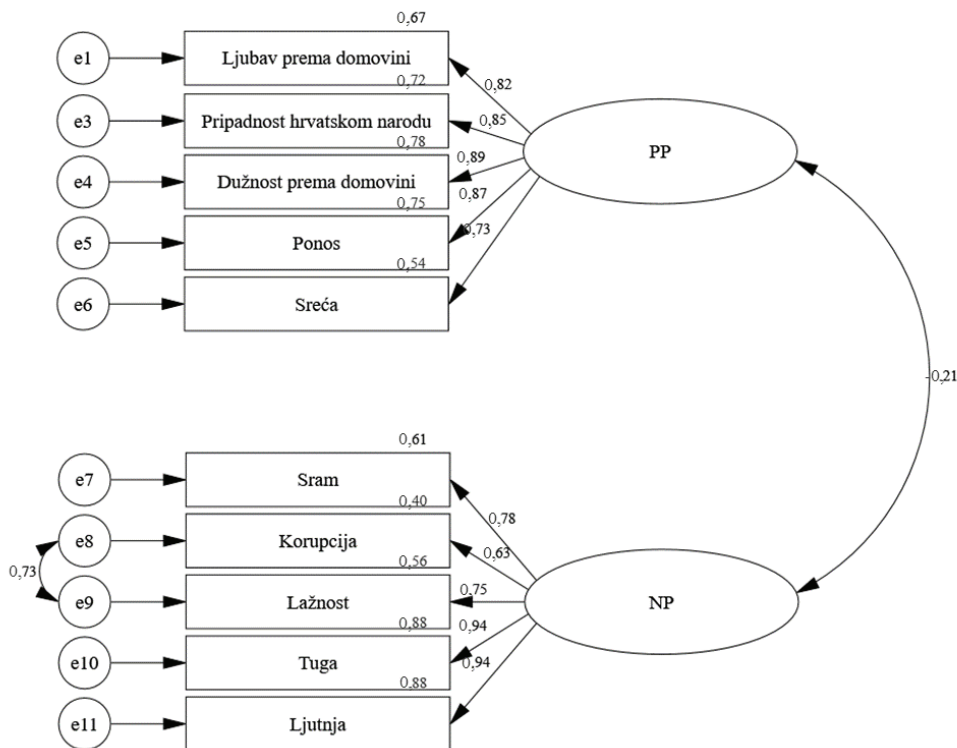
(1) uopće ne vežem; (2) ne vežem pretjerano; (3) vežem u maloj mjeri; (4) poprilično vežem; (5) u potpunosti vežem

Faktorska analiza je pokazala da se mogu izlučiti dvije komponente uz postotak objašnjenja totalne varijance od 71,3 %, te da se korelacijski obrasci korištenih čestica mogu proglasiti adekvatnima na temelju *Kaiser-Meyer-Olkinove* mjere, čija vrijednost je iznosila 0,830 i na temelju *Bartletovog testa sfernosti* ($\chi^2 = 1928,6$; sig. = 0,000). Razina komunaliteta pojedinih čestica bila je iznad

0,65; uz izuzetak čestice »briga za druge ljude« čija vrijednost komunaliteta je iznosila 0,367; zbog čega je odlučeno da se ta čestica ne uvrsti u završno faktorsko rješenje. Nakon uklanjanja opisane čestice i ponovnog provođenja faktorske analize uspelo se objasniti 75,5 % totalne varijance uz *Kaiser-Meyer-Olkinovu* vrijednost od 0,833 i vrijednost *Bartletova testa sfernosti* od $\chi^2 = 1836$ (sig. = 0,000). I u ponovljenoj faktorskoj analizi dobivene su dvije komponente čiji odnos je definiran kosokutnom rotacijom (*direct oblimin* rotacija s *delta* vrijednosti = 0) zbog teorijske pretpostavke autora da može postojati povezanost između dviju dimenzija koje na pozitivan ili negativan način opisuju pojam »domoljublje«.

Na temelju matrice faktorskog obrasca zaključili smo da su zadovoljeni kriteriji jednostavne strukture, tj. da je dobiveno rješenje u kojem se jednoznačno može odrediti položaj svake čestice u odnosu na ostvarene komponente. Čestice: ljubav prema domovini, pripadnost hrvatskom narodu; dužnost prema domovini; ponos i sreća su na prvoj komponenti imale vrijednosti saturacija u rasponu od 0,809 do 0,921, a na drugoj između -0,071 i 0,079. Dalje, čestice: sram; korupcija; lažnost; tuga i ljutnja su na prvoj komponenti imale vrijednosti saturacija u rasponu od -0,077 do 0,028, a na drugoj između 0,813 i 0,911. Prvu komponentu smo nazvali »pozitivna percepcija domoljublja« (dalje u tekstu: PP), a drugu »negativna percepcija domoljublja« (dalje u tekstu NP).

Provedena je i konfirmatorna faktorska analiza da bi se dodatno ocijenila stabilnost struktura predstavljenih komponenata (prikaz 1). Radi dobivanja prihvatljivog modela, a na temelju modifikacijskih indeksa, bilo je potrebno uvesti korelacijske odnose između grešaka jednog para čestica: *korupcija* i *lažnost*. Nakon opisanog postupka postignut je stabilan faktorski model u odnosu na sljedeće pokazatelje prilagodbe: $\chi^2 = 78,862$ (stupnjevi slobode: 33) (sig. = 0,000); CMIN/DF = 2,390; CFI = 0,975; i RMSEA = 0,078. Na kraju je provjerena i pouzdanost dviju dimenzija percepcije domoljublja. *Cronbachov alfa* koeficijent za »PP« iznosi 0,916, a za »NP« 0,917. Može se smatrati da dosad predstavljeni rezultati govore u prilog metodološkoj opravdanosti promatranja koncepta domoljublja putem dvije opisane latentne dimenzije, koristeći pritom čestice prikazane u tablici 1. U prikazu 1 se može vidjeti da su dvije komponente u slaboj negativnoj korelaciji ($r = -0,21$) te da standardizirane vrijednosti svih faktorskih opterećenja nisu manje od 0,6. Također, analizom je utvrđeno da su vrijednosti svih faktorskih opterećenja značajne na razini značajnosti od 5 %. Svi rezultati predstavljeni u ovom poglavlju služe za davanje odgovora na prvi specifični istraživački cilj.

Prikaz 1. Dijagram putanje mjernog faktorskog modela o latentnim dimenzijama percepcije domoljublja (standardizirani koeficijenti)

4.2. Latentne dimenzije »povjerenja u institucije«

Nakon provedene faktorske analize čestica iz pitanja o percepciji domoljublja, napravljena je dodatna analiza, ali ovaj put s česticama iz pitanja o povjerenju u institucije. Spomenute čestice su različite društvene institucije nabrojane u tablici 2 u kojoj je vidljivo da razina povjerenja sudionika u te institucije varira. Naime, u istraživanju je zabilježeno da su sudionici davali odgovore u rasponu od »uopće ne« (prvi stupanj) do »potpuno« (četvrti stupanj). Prosječni podaci u tablici 2 ukazuju na to da sudionici ni u jednu od institucija ne iskazuju visoko povjerenje. Relativno najviše povjerenje (prosječne procjene 2,5 ili više) iskazuju u vojsku; obrazovni sustav; zdravstveni sustav i policiju. Dalje, djelomično povjerenje (od 1,5 do 2) iskazuju u Katoličku crkvu; medije; pravni sustav; Hrvatski sabor i Vladu Republike Hrvatske. Na kraju, relativno najnižu razinu povjerenja (< 1,5) iskazuju prema političkim strankama.

Pomoću eksploratorne faktorske analize glavnih komponenata pokazalo se da je moguće ekstrahirati tri komponente na temelju promatranja odnosa između čestica iz tablice 2. Pritom je objašnjeno 61,4 % totalne varijance, a

Tablica 2. Deskriptivne vrijednosti razine povjerenja u pojedine društvene institucije (N = 228)

Čestice	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Medijan
Vojska	2,8	0,9	3
Obrazovni sustav	2,7	0,8	3
Zdravstveni sustav	2,7	0,8	3
Policija	2,5	0,8	3
Civilne udruge	2,4	0,8	3
Europska unija	2,3	0,9	2
Socijalna služba	2,2	0,8	2
Katolička crkva	2	1	2
Mediji (tv, novine...)	1,9	0,7	2
Pravni sustav	1,8	0,8	2
Hrvatski sabor	1,6	0,7	1
Vlada Republike Hrvatske	1,6	0,7	1
Političke stranke	1,4	0,7	1

(1) uopće ne; (2) ne previše; (3) djelomično; (4) potpuno; (5) ne znam.

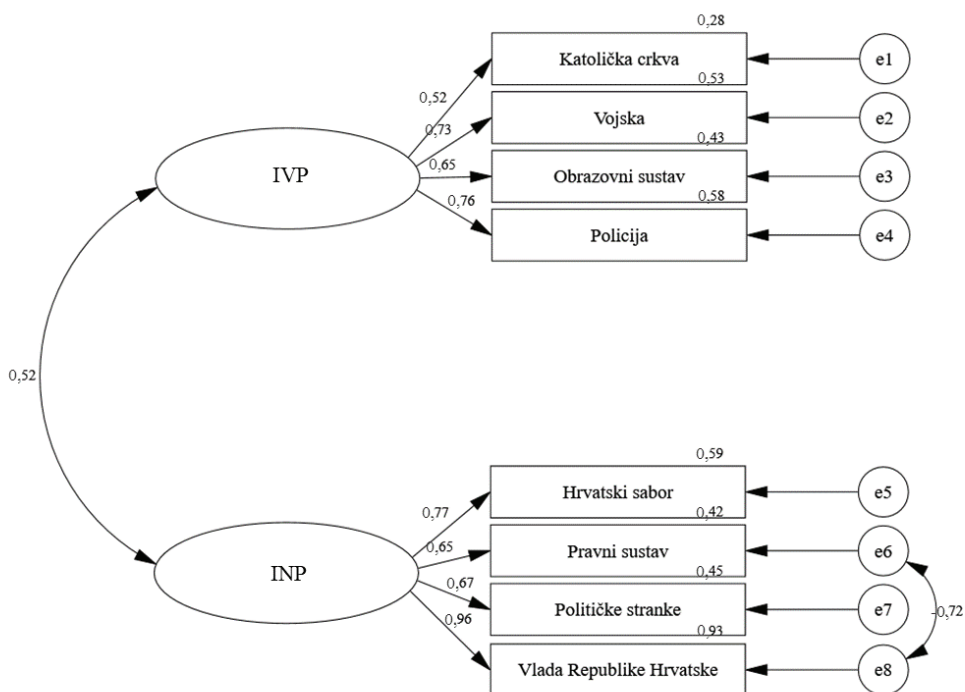
korelacijski obrasci između čestica su se mogli proglasiti adekvatnima na temelju *Kaiser-Meyer-Olkinove* mjere, čija vrijednost je iznosila 0,850 i na temelju *Bartletova testa sfernosti* ($\chi^2 = 1154,6$; sig. = 0,000). Nadalje, jedino su dvije čestice imale razinu komunaliteta manju od 0,5; tj. konkretnije »zdravstveni sustav« 0,481 i »pravni sustav« 0,473. Također, nakon provedene *direct oblimin* kosokutne rotacije, prema matrici faktorskog obrasca najproblematičnije su u poprečnim opterećenjima bile čestice »socijalna služba« i »zdravstveni sustav«. Za te čestice razlika između zasićenja po komponentama nije prelazila 0,15. Na temelju navedenih rezultata uklonjene su čestice »socijalna služba« i »zdravstveni sustav« iz analize zbog njihove relativno niske razine komunaliteta i zbog njihova izraženijeg problema s poprečnim opterećenjima.

Ostale čestice s relativno niskom razinom komunaliteta bile su: »civilne udruge« 0,529; »mediji« 0,547; i »Europska unija« 0,559. U prethodnom dijelu rada upravo je kod tih čestica pronađeno da one imaju najslabije korelacijske odnose s pojedinim ostalim česticama, a pomoću *Cronbachova alfa* koeficijenta se također pokazalo da odgovarajuća komponenta ima slabu internu konzistentnost ($\alpha = 0,686$). Na temelju svih opisanih informacija i zbog činjenice da ne postoji jasan okvir za objašnjenje odnosa tih čestica, odlučeno je da će i one biti izuzete iz analize.

Novi faktorski model, konstruiran i dobiven bez pet prethodno opisanih čestica (zdravstveni sustav; pravni sustav; socijalna služba; civilne udruge; mediji), može se opisati pomoću sljedećih indikatora: (1) 62,8 % objašnjenje totalne varijance; (2) vrijednost *Kaiser-Meyer-Olkinove* mjere = 0,792; (3) vrijednost *Bar-*

tletova testa sfernosti = 694,8 (sig. = 0,000). U novom modelu su dobivene dvije komponente za koje su zadovoljeni kriteriji jednostavne strukture. Čestice Hrvatski sabor; pravni sustav; političke stranke i Vlada Republike Hrvatske su ušle u prvu komponentu u kojoj su imale vrijednosti saturacija u rasponu od 0,593 do 0,890, dok su se na drugoj komponenti njihove saturacije kretale između -0,132 i 0,191. Opisana komponenta je nazvana »institucije niskog povjerenja« (dalje u tekstu: INP). Dalje, čestice Katolička crkva, vojska, obrazovni sustav i policija su na prvoj komponenti imale vrijednosti saturacija u rasponu od -0,101 do 0,140, a na drugoj između 0,539 i 0,877. Prema opisanom, druga komponenta je nazvana »institucije visokog povjerenja« (dalje u tekstu: IVP). *Cronbachov alfa* koeficijent je za prvu komponentu iznosio 0,824; a za drugu 0,748.

Za dodatnu provjeru stabilnosti dobivenih komponenti provedena je konfirmatorna faktorska analiza (prikaz 2). Da bi se dobio stabilan model, a na temelju modifikacijskih indeksa, uveden je korelacijski odnos između pogrešaka za čestice »pravni sustav« i »Vlada Republike Hrvatske«. Nakon provedenog postupka dobiven je model koji se može opisati pomoću sljedećih pokazatelja prilagodbe: $\chi^2 = 50,048$ (stupnjevi slobode: 18) (sig. = 0,000); CMIN/DF = 2,780; CFI = 0,953; i RMSEA = 0,089. U prikazu 2 se može vidjeti da su dvije

Prikaz 2. Dijagram putanje mjernog faktorskog modela o latentnim dimenzijama povjerenja u institucije (standardizirani koeficijenti)

komponente u umjerenoj pozitivnoj korelaciji ($r = 0,52$) i da standardizirane vrijednosti svih faktorskih opterećenja nisu manje od 0,5. Također, analizom je utvrđeno da su vrijednosti svih faktorskih opterećenja značajne na razini značajnosti od 5 %. Svi rezultati predstavljeni u ovom poglavlju služe za davanje odgovora na drugi specifični istraživački cilj.

4.3. Odnos između »povjerenja u institucije« i »percepcije domoljublja« i

Završni dio analize odgovara na posljednji istraživački cilj ovog rada, a to je testiranje smjera, intenziteta i značajnosti parametara koji opisuju odnos između latentnih dimenzija »percepcije domoljublja« i »povjerenja u institucije«, uz kontrolu doprinosa socio-demografskih varijabli. Latentne dimenzije su formirane kao varijable pomoću faktorskih bodova, regresijskom metodom, pri provođenju prethodno opisanih eksploratornih faktorskih analiza. Da bi se odgovorilo na postavljeni cilj provedeno je strukturalno modeliranje metodom najveće vjerodostojnosti. Pritom su konstruirana dva modela, jedan bez kontrolnih varijabli, a drugi s njima. Latentne dimenzije »IVP« i »INP« se u modelima promatrale kao egzogeni konstrukti, dok su se latentne dimenzije »PP« i »NP« promatrale kao endogeni konstrukti (zavisni faktori) (prikazi 3 i 4).

Za dobivene modele su provjereni uvjeti univarijatne i multivarijatne normalnosti, a rezultati o tome prikazani su u tablici 3. Za većinu varijabli u oba modela vrijednost asimetrije ne prelazi vrijednost od ± 1 , dok se vrijednost zaobljenosti za niti jednu varijablu ne kreće izvan intervala -2 do 2. Ipak, kao problem se pokazala multivarijatna zaobljenost s vrijednosti 55,3 ($z = 15,7$) za prvi model i 48,9 ($z = 11,9$) za drugi model, zbog čega je izabrano korištenje takozvane *bootstrapping* procedure simuliranjem 2000 uzoraka da bi se dobili intervali standardiziranih koeficijenata. ASM (engl. *asymptotically distribution free*) pristup nije bilo moguće koristiti zbog prevelikog broja parametara u modelu i premalog uzorka. Također, ispitan je i uvjet multikolinearnosti, te se za sve varijable u tablici 3 može vidjeti da se njihove VIF vrijednosti manje od 10.

U tablicama 4 i 5 su prikazane vrijednosti standardiziranih koeficijenata za opis odnosa između latentnih dimenzija u SEM modelima (prvi bez kontrolnih varijabli, a drugi s njima). Što se tiče prvog modela (tablica 4), pokazalo se da su sve veze između promatranih dimenzija statistički značajne na razini od 5 %. Izuzetak je odnos između »INP« i »NP«, a koji je statistički značajan tek na razini od 10 %. Dalje, između »IVP« i »PP« je utvrđen pozitivan odnos, dok su ostali zabilježeni odnosi negativnog predznaka. Može se reći da je »IVP« dimenzija snažniji prediktor za »PP« dimenziju (0,75), i relativno skroman za »NP« (-0,27), dok je »INP« vrlo slab i praktični zanemariv negativan prediktor

Tablica 3. Rezultati analize normalnosti i multikolinearnosti

Varijable	Asimetrija	z	Zaobljenost	z	Asimetrija	z	Zaobljenost	z	VIF
Ljubav prema domovini	-0,7	-4,3	-0,8	-2,5	-0,7	-4,3	-0,8	-2,5	2,6
Pripadnost hrvatskom narodu	-0,6	-3,7	-1	-3	-0,6	-3,7	-1	-3	3
Dužnost prema domovini	-0,2	-1,4	-1,4	-4,2	-0,2	-1,4	-1,4	-4,2	3,5
Ponos	-0,5	-3,3	-1,2	-3,6	-0,5	-3,3	-1,2	-3,6	3,5
Sreća	-0,1	-0,8	-1,4	-4,3	-0,1	-0,8	-1,4	-4,3	2,2
Sram	0,6	3,9	-0,9	-2,9	0,6	3,9	-0,9	-2,9	2,4
Korupcija	0,1	0,4	-1,6	-5	0,1	0,4	-1,6	-5	3,7
Lažnost	0,3	1,9	-1,4	-4,4	0,3	1,9	-1,4	-4,4	4,8
Tuga	0,5	2,9	-1,1	-3,4	0,5	2,9	-1,1	-3,4	5,3
Ljutnja	0,4	2,3	-1,2	-3,8	0,4	2,2	-1,2	-3,8	5,2
Katolička crkva	0,4	2,7	-1,1	-3,3	0,4	2,7	-1,1	-3,3	1,3
Vojska	-0,4	-2,5	-0,6	-1,7	-0,4	-2,5	-0,6	-1,7	1,7
Obrazovni sustav	-0,4	-2,4	-0,1	-0,3	-0,4	-2,4	-0,1	-0,3	1,6
Policija	-0,2	-1,5	-0,6	-1,8	-0,2	-1,5	-0,6	-1,8	1,7
Hrvatski sabor	0,9	5,8	0,2	0,7	0,9	5,8	0,2	0,7	2,4
Pravni sustav	0,4	2,5	-1,1	-3,5	0,4	2,5	-1,1	-3,5	1,4
Političke stranke	1,3	7,9	0,8	2,6	1,3	7,9	0,8	2,6	1,8
Vlada Republike Hrvatske	1,1	6,8	0,4	1,3	1	6,8	0,4	1,3	3
Dob	-	-	-	-	1,1	0	-2	-6,2	-
Obrazovanje	-	-	-	-	-0,5	-3	-1,5	-4,6	-
Spol	-	-	-	-	-0,6	-3,5	-1,7	-5,2	-
Multivarijatna zaobljenost			55,3	15,7			48,9	11,9	

(tablica 4). Ukupno je objašnjeno 50 % varijance dimenzije »PP«, a svega 9 % varijance dimenzije »NP« (prikaz 3).

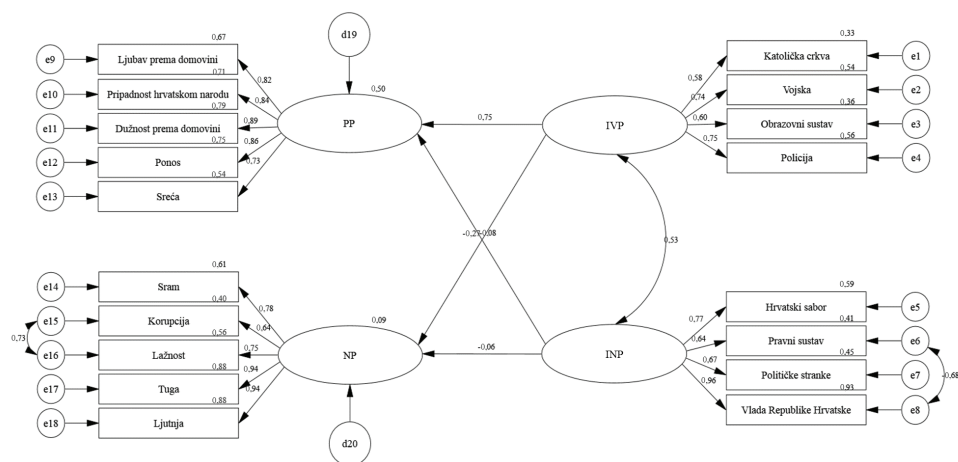
Nakon uvođenja kontrolnih varijabli, vrijednosti standardiziranih regresijskih koeficijenata za opis odnosa između latentnih dimenzija su ostale relativno konzistentne (tablica 5) uspoređujući ih s istim odnosima iz modela bez kontrolnih varijabli (tablica 4). Dalje, u tablici 5 je vidljivo da se statistička značajnost prethodno spomenutih odnosa također nije promijenila, tj. da su na razini pouzdanosti od 95 % odnosi između svih dimenzija ostali statistički značajni, uz izuzetak odnosa između dimenzija »INP« i »NP« koji i dalje nije statistički značajan.

Što se tiče odnosa kontrolnih varijabli s endogenim konstruktima, promatrajući tablicu 5 može se utvrditi sljedeće: Prvo, odnosi između kontrolnih

Tablica 4. Rezultati strukturalnog modela bez kontrolnih varijabli

			Standardizirani koeficijenti	Donja granica	Gornja granica	p-vrijednost
PP	<	IVP	0,75	0,68	0,81	0,001
NP	<	IVP	-0,27	-0,34	-0,19	0,001
PP	<	INP	-0,08	-0,15	-0,01	0,026
NP	<	INP	-0,06	-0,12	0,00	0,071

Pokazatelji prilagodbe: $\chi^2 = 265,502$ (stupnjevi slobode: 128) (sig. = 0,000); CMIN/DF = 2,074; CFI = 0,948; i RMSEA = 0,069.

Prikaz 3. Dijagram putanje strukturalnog modela bez kontrolnih varijabli (standardizirani koeficijenti)

varijabli i konstrukata »PP« i »NP« su relativno slabi (najveća zabilježena vrijednosti standardiziranih koeficijenata iznosi 0,21) i većinom su negativnog predznaka, uz izuzetak odnosa obrazovanje i »PP«, te dob i »NP« čija veza se može opisati kao pozitivna. Drugo, opisani odnosi su svi statistički značajni, uz izuzetak odnosa spol i »NP« ($p = 0,630$), te dob i »NP« ($p = 0,38$).

Dijagram putanje strukturalnog modela s kontrolnim varijablama nije prikazan zbog svoje manje preglednosti u odnosu na dijagram bez kontrolnih varijabli, ali zato slijedi prikaz korelacijskih odnosa između latentnih dimenzija koje su dovedene u odnos pomoću strukturalnog modeliranja (tablica 6). Najjača pozitivna korelacija (0,58) zabilježena je između povjerenja u institucije visokog povjerenja i dimenzije »PP«, dok je najsnažnija negativna veza (-0,26)

Tablica 5. Rezultati strukturalnog modela s kontrolnim varijablama

			Standardizirani koeficijenti	Donja granica	Gornja granica	p-vrijednost
PP	<	IVP	0,77	0,70	0,82	0,002
NP	<	IVP	-0,28	-0,36	-0,21	0,001
PP	<	INP	-0,10	-0,17	-0,04	0,003
NP	<	INP	-0,03	-0,10	0,031	0,325
PP	<	Spol	-0,08	-0,13	-0,03	0,002
NP	<	Spol	-0,01	-0,07	0,04	0,630
PP	<	Obrazovanje	0,21	0,17	0,26	0,001
NP	<	Obrazovanje	-0,21	-0,26	-0,15	0,001
PP	<	Dob	-0,13	-0,18	-0,08	0,001
NP	<	Dob	0,02	-0,03	0,08	0,38

Pokazatelji prilagodbe: $\chi^2 = 352,517$ (stupnjevi slobode: 170) (sig. = 0,000); CMIN/DF = 2,074; CFI = 0,933; i RMSEA = 0,069.

zabilježena između povjerenja u institucije visokog povjerenja i dimenzije »NP«. Opisni korelacijski odnosi su vidljivi i u dijagramu putanje strukturalnog modela u prikazu 3. Na kraju je u tablici 6 moguće iščitati i korelacijske vrijednosti za odnose između latentnih dimenzija i socio-demografskih varijabli koje su u strukturalnom modelu poslužile kao kontrolne varijable. Promatrane veze se mogu okarakterizirati kao slabe, bilo pozitivne ili negativne, jer niti jedna od njih ne prelazi vrijednost od $\pm 0,20$. Slabe veze dodatno objašnjavaju zašto je promatrani strukturalni model s kontrolnim varijablama ostao konzistentan u odnosu na model bez kontrolnih varijabli.

Tablica 6. Korelacijski odnosi između varijabli zastupljenih u strukturalnom modelu

	INP	IVP	NP	PP	Spol	Dob	Obrazovanje
INP	1,00	0,43**	-0,24**	0,29**	0,02	0,07	0,12
IVP		1,00	-0,26**	0,58**	-0,07	0,04	-0,06
NP			1,00	-0,21**	0,02	0,00	-0,15*
PP				1,00	-0,10	-0,11	0,17*
Spol					1,00	-0,16*	0,01
Dob						1,00	-0,11
Obrazovanje							1,00

*razina signifikantnosti 5 %; **razina signifikantnosti 1 %

5. Rasprava

Ovo istraživanje razmatra povezanost pozitivnih i/ili negativnih percepcija domoljublja i povjerenja u institucije visokog povjerenja te institucije niskog povjerenja. Analizom je utvrđeno da ispitanici domoljublju pripisuju više pozitivna nego negativna značenja. Ovaj podatak ide ukorak s onime što naglašava Mitchels – domoljublje u svom osnovnom smislu podrazumijeva etičku, pozitivnu dimenziju angažmana pojedinaca u kolektivu. Nadalje, oni koji domoljublju pridaju pozitivna značenja, više vjeruju vojsci, policiji, Crkvi i obrazovnom sustavu, dakle institucijama viših razina povjerenja. Te institucije u konačnici, ako se nadovežemo na teorijsko problematiziranje funkcionalnosti institucija, čine faktor stabilnost društvenih odnosa, a samim time suostvaruju društvenu koheziju te omogućuju solidarnost. Stabilnost društvene stvarnosti preduvjet je za humanu orijentaciju prema drugima, kolektivu, a koja se po Mitchelu može nazvati domoljubljem.

Drugim riječima, domoljublje se u dosadašnjim istraživanjima veže uz »osjećaj pripadnosti«. ³² Taj osjećaj jači je ako postoji povjerenje u institucije budući da one pomažu u ostvarenju društvene kohezije. Ako se pak povjerenjem u institucije dobiva stabilnost koja omogućava vrijednost domoljublja, stvara se snažan osjećaj pripadnosti koji se kristalizira i oblikuje u okvirima onoga što možemo definirati kao nacionalnu identifikaciju. Stoga se može reći, a to je u konačnici potvrđeno i u dosadašnjim istraživanjima, ³³ da je domoljublje važan dio uspostave nacionalne identifikacije. Posljedično, institucije koje domoljublje ostvaruju u njegovom pozitivnom značenju dio su ostvarenja te nacionalne identifikacije.

Nadalje, istraživanje pokazuje da institucije niskih razina povjerenja nisu značajan prediktor niti po pitanju pozitivnih niti za negativne percepcije domoljublja. Iako se upravo akteri unutar ovih institucija (Hrvatski sabor, pravni sustav, političke stranke, Vlada Republike Hrvatske) uvelike koriste pojmovima poput domoljublja, ove institucije ne možemo smatrati važnim prediktorom percepcije domoljublja kao pozitivnog ili negativnog fenomena. Domoljublje je fenomen koji pripada u područje kulture negoli u područje politike. U tom smislu, institucije niske razine povjerenja, koje su ujedno političke institucije, nemaju preveliku moć u određenju nečega važnim – bilo u pozitivnom ili pak negativnom kontekstu. Iako bi se zdravorazumski očekivalo da ovaj odnos bude izraženiji, to nije bio slučaj. Promatrajući segment opisanih odnosa, može se reći da gubitak povjerenja u (političke) institucije (u ovom istraživanju) nema efekta na negativnu percepciju domoljublja. Moguće objašnjenje proizlazi iz opće prirode odnosa povjerenja i domoljublja. Naime, osjećaj pripadnosti koji nastaje i razvija se povjerenjem bit će preduvjet za afektivnu i emotivnu vezu s nekim prostorom. Stoga, pozitivna percepcija domoljublja nije toliko stvar ob-

³² Usp. Landripet, *Struktura temeljnih odrednica...*, 92.

³³ Usp. Franc, Ivičić, Šakić, *Oblici domoljublja...*, 406

razovanja ili pak dobi već količine povjerenja u određene institucije. Posredno, jača se pozitivan način shvaćanja domoljublja.

No što onda stvara negativne percepcije pojma domoljublja u Republici Hrvatskoj? Kontrolne varijable – poput obrazovanja, spola, dobi – nisu nam pomogle u razotkrivanju ovih veza, budući da su odnosi između promatranih latentnih dimenzija ostali konzistentni u modelu s kontrolnim varijablama u odnosu na model bez njih.

Deskriptivni pokazatelji našeg istraživanja, doduše na neprobabilističkom uzorku, govore da 20 % ispitanika i ispitanica ima negativan stav spram domoljublja. Sukladno tome, mogli bismo postaviti hipotezu da postoji kolebanje u percepciji odnosa domoljublja i nacionalizma budući da oni koji imaju negativne percepcije domoljublja, više ga doživljavaju kao izvedenicu nacionalizma. Daljnja istraživanja ovog fenomena mogu biti uvelike važna da se otkriju značajni prediktori prvenstveno na negativne percepcije domoljublja u Republici Hrvatskoj.

Metodološke napomene i ograničenja

Ovo istraživanje obilježeno je nekim ograničenjima koje je potrebno napomenuti i obrazložiti. Zbog ograničenih resursa korišten je neprobabilistički način uzorkovanja, a što za posljedicu ima neopravdanost poopćavanja dobivenih rezultata s uzorka na opću populaciju. Sljedeće ograničenje ovog istraživanja bila je veličina uzorka. Za SEM modele preporučuje se rad s brojnijim uzorcima, pogotovo zbog dobre prakse da u promatranim varijablama budu zastupljeni svi odgovori, što često zahtijeva uklanjanje dijela ispitanika iz analize. Na kraju, kao dodatno ograničenje može se navesti potreba za usmjerenijim teorijskim okvirom ili dodatnim istraživanjima u kojima bi se koristile iste ili slične čestice kao u ovom istraživanju, a što bi moglo doprinijeti snažnijem utvrđivanju valjanosti istraživanja. Budući da se u ovom istraživanju, u odnosu na neka od prethodnih istraživanja, krenulo iz nove, manje izučavane perspektive promatranja domoljublja, potrebne su daljnje empirijske provjere dobivenih konstrukata da bi se moglo utvrditi jesu li obuhvaćene sve njihove bitne dimenzije. Treba biti svjestan opisanih nedostataka, ali ih je istodobno potrebno promatrati kao preporuke za buduća istraživanja o ovoj temi. Povećanjem veličine uzorka u budućim istraživanjima potencijalno bi se mogla dobiti veća stabilnost predstavljenih modela. Također, time bi se mogao uvesti i veći broj parametara u model, tj. veći broj institucija u i/ili različitim česticama za opis domoljublja, što bi omogućilo veću fleksibilnost u respecifikaciji modela sve dok se ne postigne najstabilniji model, a koji ima i snažno teorijsko utemeljenje. Kreiranjem probabilističke vrste uzorka omogućilo bi se i poopćavanje na istraživanu populaciju.

Na kraju, za dobivanje još potpunije slike o predstavljenim odnosima između čestica i dimenzija, u budućim istraživanjima bi se trebala napraviti kombinacija kvantitativnog i kvalitativnog pristupa u istraživanju ove teme. Iako se ovo istraživanje može promatrati kao tek inicijalno zbog svojih ograničenja, omogućilo je dobivanje jasnije slike o potencijalima korištenog mjernog instrumenta. Autori su svjesni ograničenog spoznajnog dometa dobivenih rezultata, ali ih smatraju vrijednom polaznom točkom za buduća istraživanja.

Zaključak

Osnovni je cilj ovoga rada bio istražiti međuodnos povjerenja u institucije i percepcije domoljublja u okvirima hrvatskoga društva. Istraživanje je pokazalo da je povjerenje u institucije povezano s percepcijama domoljublja. Naime, u ovom radu kategorizirana su dva tipa povjerenja u institucije: povjerenje u institucije visoke razine povjerenja i institucije niske razine povjerenja. Istraživanje je pokazalo da je povjerenje u institucije visoke razine povjerenja dobar prediktor za pozitivne percepcije domoljublja, te vrlo skroman negativan prediktor negativnih percepcija domoljublja. S druge strane povjerenje u institucije niske razine povjerenja (Hrvatski sabor, Vlada RH, političke stranke, pravni sustav) nije se pokazalo bitnim, značajnim prediktorom pozitivnih ili negativnih percepcija domoljublja.

Budući da institucije niske razine povjerenja nisu bile značajan prediktor percepcija domoljublja, može se pretpostaviti da domoljublje i negativno shvaćanje domoljublja u Republici Hrvatskoj ovisi o nekim drugim faktorima. Domoljublje je kategorija kulturalnog tipa, a ne političkog (iako se to dvoje međusobno može prožimati) pa je očekivano da će najveći (pozitivan) utjecaj na sam fenomen imati društveni sustavi koji su više vezani uz kulturalna pitanja, a kultura se u konačnici ostvaruje kada su zadovoljene osnovne potrebe kolektivnih dimenzija povjerenja. Na daljnjim je istraživanjima da se razmotre mogućnosti razumijevanja negativnih percepcija domoljublja, odnosno percepcija domoljublja koje podrazumijevaju osjećaje ljutnje, srama, lažnosti... Kako dolazi do ovakvog poimanja domoljublja? U okvirima ovoga rada može se postaviti i teza za sljedeća istraživanja: da do ovakve percepcije dolazi prvenstveno zbog individualnih konfuzija spram međuodnosa nacionalizma i domoljublja kao pojmova. S time na umu, istraživanja i na kvantitativnoj i na kvalitativnoj osnovi, te kroz kombinaciju (u obliku mješovite metodologije) nužna su za poimanje domoljublja. Ovdje predstavljeno istraživanje stoga, inicijalnog je tipa koje je izrađeno u nadi da će se ovom temom na objektivan i znanstveno strukturiran način započeti razotkrivati bijele mrlje na društvenoj karti Hrvatske.³⁴

³⁴ Usp. Dražen LALIĆ, Marko MUSTAPIĆ, Istraživanja društvenih problema: bijele mrlje na sociološkoj mapi Hrvatske, *Revija za sociologiju*, 38 (2007) 3-4, 133-149, 133.

Erik Brezovec* – Josip Ježovita** – Ivan Perkov***

Structural-interactive Determinants of Patriotism in Croatian Society: The Connection Between Positive and/or Negative Images of Patriotism and Trust in Institutions

Summary

Patriotism is a concept that is not characterized by a terminological but through the lived experience of it. This means that in considering the concept of patriotism, one should not be satisfied with the definition, but with how people perceive patriotism in the context of everyday life. In Croatian society, patriotism is a frequent topic in public space, and accordingly, this paper analyses the connection between trust in a set of institutions and perceptions (positive and negative) of patriotism. The reason for studying this relation comes from the theoretical construct in which patriotism can be perceived because of the interactional process, which is influenced by the structural aspects of social life, so the very perception of patriotism is reflected through the relationship of individuals to certain institutions. The survey was conducted on the non-probability sample and the analysis included factor analysis and Structural equation modelling. In factor analysis, we got two dimensions of patriotism – positive and negative patriotism, and trust in institutions was grouped into high trust institutions and low trust institutions. The last-mentioned institutions have been treated as exogenic constructs. Research has shown that a dimension of trust in formative institutions is a good predictor of positive perceptions of patriotism. The rest of the relationships have a relatively weak possibility of prediction. The mediation effects of sex, age, and education also had a low effect on the model.

Key words: institutions, interaction, patriotism, structure, trust.

(*na engl. prev.* Erik Brezovec)

* Erik Brezovec, PhD, Assis. Prof., University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies, Department of Sociology; Address: Borongajska 83d, HR-10000 Zagreb; E-mail: ebrezovec@hrstud.hr.

** Josip Ježovita, PhD, Assis. Prof., Catholic University of Croatia, Department of Sociology; Address: Ilica 242, HR-10000 Zagreb; E-mail: josip.jezovita@unicath.hr.

*** Ivan Perkov, PhD, Assis. Prof., University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies, Department of Sociology; Address: Borongajska 83d, HR-10000 Zagreb; E-mail: iperkov@hrstud.hr.